

Tanúk beszélnek

Meghirdettünk lapunkban 1984 elején egy „pályázatot”: jelentkezzenek olvasóink közül azok, akiknek személyes emlékeik, élményeik vannak Szeged felszabadulásáról, az új élet megindulásáról. Mintegy negyven választ kaptunk. Sokan tanulmányunk beillő terjedelmű írást küldtek, másokat személyesen kerestünk meg.

A termés gazdag. Szeged felszabadulásától az ország felszabadulásáig (október 11-től április 4-ig) tervezzük a visszaemlékezések közlését. Mai első összeállításunkban a történelmi nap hangulatát megragadó írásokból adunk közre egy csokorra valót. A beküldött írások és emlékek történeti hitelességét nem vizsgáltuk. Néhány epizód azonban bizonyára vizsgálódásra késztet történészeket is. A felelevenített emlékekkel ismét gazdagabb lehet a történelmi ismeret Szeged jeles napjairól.

Az 5-ös őrszoba

Az én életem egy hosszú regény. 1898. május 8-án születtem Szegeden. Szobafestő és mázó mesterséget tanultam. Elhettem volna békés polgári életet, de nem volt hozzá semmi kedvem, a lelkiismeretem és szocialista meggyőződésemmel vezettem az életemet, utamat. Most a város felszabadulásának napjáról, napjairól kívánok beszélni, s nem a korábbi mozgalmi munkámról. Sokat katonáskodtam, többször is behívtak, de amikor 1944. október 7-én is hozták a SAS-behívót, azt mondtam: elég volt, sehova, hiszen semmi értelme az egésznek, hamarosan ideérnek a szovjet csapatok, s nekem itt a helyem. Fogtam magam, és kéreppárra ültem, elindultam otthonról. Még a feleségemnek se mondtam el a tervemet, mert előre semmit sem tudhat az ember. Ha keresnek, legalább csak annyit mond majd, hogy elmentem a katonasághoz, mert behívó jött.

Ellenkező irányba fordultam a sugárúton, Horgos felé karikáztam, és Alsótanyán húzódtam meg Csúsz József tanyáján, akivel az első világháborúban együtt szolgáltunk. Barátom szívesen befogadott. A szovjet csapatok akkor foglalták el Horgost, és lassan szerveződtek a Szeged elleni támadásukhoz. Fő október 10-én, délután 4 órakor volt. Elhaladtak a csapatok, s én is újra fölpattantam a biciklimre, hogy megyek haza. A mellékösvényeken jöttem a Maty-ér felé, de ott egy lelket sem láttam. Baj nélkül, rejtőzve értem a vágóhídi rampáig. Ott viszont azt láttam, hogy egy magyar katonai alakulat lövészárkba húzódik. Parancsnokuk zászlósi rangot viselt. Még átfutott az agyamon, hogy szólok neki, minek csinálják, hiszen pár óra, és elsöprik őket. De nem szóltam, akár agyon is lehetett volna, mint dezertőrt. Este értem haza. A feleségem kerek szemeket meresztett. Hát te? Nem vagy katona? Mondtam, hogy merre jártam, el se mentem a lakonyába.

Október 11-én hajnalban egy harckocsi állt meg a házunk előtt. Kukucsáltunk kifelé, azt hittük, németek, de ahogy jobban néztem, látnom ám, hogy ötágú csillag van ráfestve. Kimentem hozzájuk. Kérdezgettek, hogy németek, vagy katonák vannak-e a házban. Válaszoltam nekik, hogy senki az égvilágon. Elberregtek a temető szélénél, de amikor világosodott, egyre többen jöttek. Foglyokat is kísérték.

En is elindultam a „Sóhajok hídjá” alá, ott voltak már a többiek is, akikkel korábban kapcsolatban voltam. A pártmunkában, az illegálisban Komócsin Illés összekötője voltam, nála jelentkeztem azon a napon is. Ő szervezte a polgárőrséget. Engem az alsóvárosi területre irányított. A Dobó utca 38. számú házban korábban rendőrség volt, ott szerveződött meg az alsóvárosi polgárőrség, az lett az ötös őrszoba, én pedig a szolgálatvezető. A Boszorkány-szigeten szedtük össze a magyar katonák által elhagyott Manlicher-puskákat.

Egy kicsit megszakítom a polgárőrségben végzett munkát, mivel másnap, október 12-én a Magyar Kommunista Párt első alsóvárosi alapszervezetét is megalkotottuk a Róka utca 21. számú házban. Az a Csonka-féle ház volt, de a lakók elmenekültek, és üresen állt. Mint festőszakember, magam hoztam rendbe azt az épületet is, meg az 5-ös őrszoba helyiségeit is. Az alakuló ülésen megválasztottuk a vezetőséget. Az 1944. október 12-én fölvetett jegyzőkönyv szerint ezt a névsort jegyezzük föl: 1. Börcsök István malommunkás, 2. Gera Ferenc szobafestő kisiparos, 3. Makra Sándor kőművessegéd, 4. Széll Sándor férfiszabó kisiparos, az alapszervezet titkára, 5. Szőke József kubikos, 6. Zsótér József kőművessegéd.

Visszatérve az 5-ös őrszobához, általában álló őrséget és portyázó őrséget szerveztünk. Az emberek eleinte értetlenül figyelték a fejleményeket. Általában féltek, amin nem is lehetett csodálkozni, hiszen mi mindent mondtak, s csak ijesztgették az embereket a kommunistákkal, az orosz katonákkal, a csajkarendszerrel. Néhányan még nekünk is oda-oda szölongattak, „S mi lesz veletek, ha visszajönnek a németek?” Magyarítani kellett, hogy új világ kezdődik, és nem jönnek vissza sem a németek, sem a régi világ. Demokrácia lesz.

Nehezen jutottunk élelemhez, a városban is alig volt. A polgárőrség tagjainak a tanyavilágából hoztunk húst, és lisztet, krumplit. A szovjet városparancsnok két katonát vezényelt az 5-ös őrszobára segítőnek. Az egyiket Vaszilijnak, a másikat csak egyszerűen Pétórnak hívtuk. Vaszilij mondta, hogy csak határozottan végezzük a munkánkat. Hízót vettünk, kifizetük. Ott a helyszínen levágtuk, földaraboltuk, még kolbászt, és hurkát is töltöttünk. A lisztet a Hajós-féle pékségben cseréltük, majd kenyeret is ott vásároltunk, és őréget is adtunk, hogy mindenki egyformán vásárolhasson.

Lassan, de megindult az élet. Embereket toboroztunk a vasúti híd ideiglenes felépítéséhez. Még egy teázót is nyitottunk a szovjet katonák számára az állomásnál. Én festettem föl a cirill betűket egy deszkára: „Csajnája Komnata”. Később megszervezték a rendőrséget, a közbiztonság rendbejött. Pontosan egy év múlva, 1945. október 10-én hagytam el az 5-ös őrszobát, és visszatértem civil foglalkozásomhoz. (1956-ban, az ellenforradalom idején fogtam újra fegyvert, majd a munkásőrségben szolgáltam. Most 86 éves vagyok, s egyetlen volt polgárőrtársam olykor meglátogatott az új lakótelepen. Zsótér József kőművessegédet, aki nálam is idősebb, de akkor, negyvennégy évesen együtt alakítottuk meg az alsóvárosi pártszervezetet. S még annyi Zsótér Józsefről, hogy ő építette, készítette el az első szovjet emlékművet, a hősi halált halt katonáknak tisztelegve.

Elmondta:
GERA FERENC
(Szeged, Faragó u. 21.)

Malinovszkij „masinisztja”

— Hason csúszva egy fehér asztalterítőt tűztünk ki fehér zászló gyanánt a városháza erkélyére... október 11-ik napjára virradtunk akkor. Hűvös szél fújt, kísértetiesen imbolygott a fehér lepel, hol kinyújtózva feszült, hol ernvedten csüngött. Egyszerre csak hatalmas detonáció remegte meg a városháza ablakait. Én ekkor érkeztem vissza a Zsótér-házból, s egyből rohantam le édesanyámhoz, aki az ottani pincében keresett menedéket. Hoztam a hírt: no, közüti hidunk már csak volt... Vagy fél óra múlva újabb robbanás, csak éppen távolabbról: az algyői híd búcsúja hallatszott... Nos, hát így kezdődött...

Akitől a fenti mondatok származnak, életének emlékeit több vastag kötetben, írásban rögzítette. (Minimális módosítással innen származnak a fenti és az ezután következő részek is.) *Hargitai Andor* a Bácskában. Adán született, s 1906. óta Szeged lakója. Előbb a MÁV-nál, majd — 27 éven keresztül — „a városnál” dolgozott. Volt vám-tiszt és pénztárnok, iroda-főtiszt és segédművezető, ma már természetesen jó deje nyugdíjas. Idén késő ősszel tölti be nyolcvanhatodik életévét.

— Bőbor színben megjelent a hajnal azon a napon... Csak nagy néha lehetett hallani messziről egy-egy lövést, ágyűbuffanást. Tudtuk, hogy órákon belül a városban lesznek a győző hadsereg katonái. Kora reggel enyhé szél támadt, sápadt, gyűrött, kialvatlan arccal éppen felfelé jöttem az óvóhelyről, amikor az első harcost megpillantottam. Anvám is előkerült. Bácskaiak lévén, valamennyire tudtunk szerbul, így „dobro jutro” köszöntéssel üdvözlöttük azt a fia-

talembert, aki a később olv íol ismert dobтарас pénpisztollal körülnézett a városháza előcsarnokában, majd szó nélkül kisértett. Valamivel később egy talpig bőrruhás-bőrkesztvűs, ötágú csillaggal díszített, vörös tányérsapkás tisztfele lépkedett a lépcsőn, nyakában térképtáska, kezében lövésre kész pisztoly. Észrevett bennünket. Üdvözlöttük. Megsimogatta anvám arcát, és azt kérdezte: „Nem félvi, anyuka?” „Nem én, magvarok vagyunk”, hangzott a válasz. A tiszt kezét fogott velünk, és indult, de azután visszafordult, és megkérdezte, mi ez a ház. Gorockaja uprava, feleltem. Mosolygott, viszsza-intett, és már el is tűnt...

Andor bácsi emlékiratkötetében, a *Morzsákban* az egyik legérdekesebb, akár tán történelmi dokumentumszámba is vehető, annak sem akármilyen részlet azoknak az időknek egyik fontos szereplőjére vonatkozik:

— Nehéz leírni, mit éreztem, amikor megtudtam, hogy a Szegedet felszabadító hadműveletek vezetője, *Malinovszkij marsall* nálunk, a Tavasz utca 18/B szám alatti, Fazekas-féle házban szállásol. Gépkocsivezetője, egy bizonyos Andrei közölte ezt, akivel aránylag jó ismeretségbe kerültem. Vacsoráig fogadtuk (csirkeparikás volt), utána arra kért, vigyek fel neki a szobájába egy atlaszt. A magyar térképről jelölte be a maga katonai térképébe az utat, amin a csapatoknak tovább kellett haladniuk. Másnap már kora reggel eltávozott, és csak késő délután ért vissza, a fejen jókora gézkötéssel. Kérdeztem, nem fá-e, ne kössük-e át tisztával. Csak intett, hogy nem kell. Két napot töltött összesen a házban, de kitűnő.

„Betáncoltam a mozgalomba...”

Még 1943-ban szúrta meg egyik osztálytársam a Tisza-parti kereskedelmi iskola tanulóját. Őszi Józsefet egy gombostűvel, de az a parányi piros pont azóta sem felejtődött el. Mert hogy a diáksínyből nagy galiba lett. Úgy csitult a vihar, hogy megkérték a 16 éves fiú anyját, írnatán át egyezsem gyermekét egy másik iskolába. Csak mindiárt ide. Szabadkára. Hétvégi „hazafaró lélek” lett hát a fiú, ingázott Szőreg és Szabadka között, még 1944 kora őszén is. Volt, hogy a bombázás elejét az állomásról kifutó vonatból nézte, a vége már Szabadkán érte. Aztán egy vasárnap délelőtt, az ottani vasútállomáson bókászva, feltűnt valami. Orosz szavak röpködtek a levegőben, s az egyik vesztéglő vonatról szőregi haverjai kiabáltak le: csomagoli, Jóska, lehet, hogy anyádék is ezen a vonaton menekülnek...

Mire a gondiát viselő családnál összekapkodta a holmijait, s visszatért az állomásra, a vonat már kifutott, úgy mondták, valamire a Dunántúlra. Délután bánatában moziba ment, a vetítés végén, az utcán, egy pofon verte le a férjéről a kötelezően viselt leventesapkát. A történelmi sorsfordulók ilyen apró mozzanatként jelennek meg az ember életében... A lezárt városból persze már nem iuthatott ki, s hetek teltek el, mire az ottani partizánszövetség papírája oltalmában hazaindulhatott. Nagyot nézett a Teréz utcai nagynéni, hogy hozzá kopogtatott be először. „Anvadék otthon vannak, menj nyugodtan.”

És ment, november 23-án, végig a Kossuth Lajos sugárúton. Azt tudta, hogy pontonhid vezet át a Tiszán, de azt nem sejtette, hogy a körút sarkán majd átint a túlódalra egy szovjet kiskatona. Többmagával lönvergeket pakolt.

aztán este hatkor véget ért a „robot”. Az édesanya összeesett, amikor meglátta.

Akkorra már új igazgatója volt a kereskedelminek, visszavették a régi osztályába, velük érettségizett, 1946 nyarán.

„Az volt a szerencsém, hogy anyám dohánygyári munkásként a bérét dohányban, cigarettában kapta.” Két cigarettáért ebédet, dohánylevélért minden szükségességet vehettek. S élték a diákok — ha nem is gondtalan, de vidám — életét. A hazajövetele utáni hetekben, az egyik Madisz-bálon ismerte meg jövőendő feleségét, s csöppent az ő révén az antifasiszta diákszövetség, s a Madisz fiataljai közé. „Táncolni jártunk a Lenin körút 15-be, aztán hogy a szövetség továbbköltöztött a mai Juhász Gyula művelődési központ épületébe, mentünk mi is. Furcsán hangzik, de betáncoltunk a mozgalomba.”

Még diákként, negyvenötben kinevezték a rókusai körzet Madisz-titkárának. A Hét vezér utca 17-ből irányították a tagság szervezését, a rendezvényeket ott gondolták ki. És jártak dalárdába, sportolni. „Nekem a foci, a teke, az asztalitenisz adta a legtöbb örömet. Akkor is, azóta is.” Volt sporttiszta a Belügyminisztérium kötelekében, és sportfelelős a MEDOSZ-nál. Elvégezte a testnevelési főiskolát, s a mezei tanácsnál is sportügyekeket foglalkozott. Ma a sport szeretetére tanítja a 600-as ipari szakmunkásképző tanulót.

1946. január másodikika óta tagja a pártnak. „Maga előtt” — mondta e sorok írójának — senki sem figgatott eddig arról, hogyan is éltünk, mit is végeztünk akkorait.”

Elmondta:
ŐSZI JÓZSEF
(Szeged, Petőfi sgt. 65.)

Leventéből rendőr

sze! Az oltár mögött oson-tunk ki, mintha rosszul lennénk. Vágtában futottunk Deszkig. Egy árokban gubbasztottunk, aztán csatlakoztunk a szovjet hadsereghez (valószínűleg 9-én, akkor szabadult fel Deszk). Pista szerb tudásával, no meg kézzel-lábbal magvaráztunk nekik. Bejöttünk velük Szegedre. A Bertalan-szobornál (ez körülbelül a mai új híd újszegedi lábánál állt) vertek pontonhidat. A szegedi oldalon találkoztunk Butenko alezreddessel, aki bevitt a szovjet városparancsnokság főhadiszállására, a Kőlcsey utca 11-be. Tagja lettem a polgárőrségnek, már másnapról őráratot tartottam. Kőlcsey utca

—Tisza Lajos körút—Híd utca—Kelemen utca—Kőlcsey utca—Tisza Lajos körút—Híd utca—Kelemen utca—Kőlcsey utca...

— Aztán előbb a rókusai állomásra, majd a gyágyállomáson levő őrsre kerültem, rendőrségi állományba. Közösen őrködtünk a szovjet elvtársakkal.

— Nem kérek még egyszer a háborúból. Az biztos, hogy ugyanígy e rendszer mellé állnék, de nem akarok újabb pusztulást.

— Mi illegális személyek voltunk, papír, iratok nélkül, hiszen úgy szöktünk, tehát nem is lett volna más választásunk.

— Ma is levelezek még régi bajtársakkal. Bár van olyan, akit mostanában nem talál már meg a levél...

Elmondta:
FARKAS VINCE
(600-as Szakmunkásképző)